

ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ СТРУКТУРНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

THE DIALECTIC OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE STRUCTURAL ELEMENTS OF THE ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITY SYSTEM

У статті узагальнено наукові підходи до визначення системи економічної безпеки підприємства. Запропоновано об'єктно-суб'єктний підхід до структуризації цієї системи. На основі діалектичного методу встановлено взаємозв'язок між структурними елементами системи економічної безпеки підприємства. Визначено об'єкти системи економічної безпеки підприємства, до яких віднесено її функціональні підсистеми. Виділено актуальні загрози для інформаційної, фінансової, кадрової та інноваційно-інвестиційної безпеки підприємства.

Ключові слова: підприємство, система економічної безпеки, об'єкти, суб'єкти, функціональні підсистеми.

В статье систематизированы научные подходы к определению системы экономической безопасности предприятия. Предложен объектно-субъектный подход к структуризации этой системы. На основе диалектического метода установлена взаимосвязь между структурными элементами системы экономической безопасности предприятия. В качестве объектов

системы экономической безопасности предприятия определены ее функциональные подсистемы. Выделены актуальные угрозы для информационной, финансовой, кадровой и инновационно-инвестиционной безопасности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, система экономической безопасности, объекты, субъекты, функциональные подсистемы.

The article generalizes the scientific approaches to the definition of the system of economic security of the enterprise. The object-subjective approach to structuring of this system is proposed. On the basis of the dialectical method, the relationship between the structural elements of the enterprise's economic security system is established. The objects of the economic security system of the enterprise, which are assigned its functional subsystems, are determined. The actual threats for information, financial, personnel and innovation and investment security of the enterprise are highlighted.

Key words: enterprise, system of economic security, objects, subjects, functional subsystems.

УДК 338.1.658

Сосновська О.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів та економіки
Київський університет
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми. Динамічність глобального ринкового середовища та високий рівень адаптації до нових умов як чинник конкурентоспроможності сучасних підприємств свідчить про необхідність постійної модернізації систем їх економічної безпеки. Це вимагає відповідної структуризації системи економічної безпеки підприємства, від якості якої залежить можливість мінімізації впливу деструктивних чинників на його діяльність шляхом формування стійких функціональних підсистем. Отже, актуальним питанням є вивчення специфічних структурних елементів системи економічної безпеки підприємства для визначення діалектики взаємозв'язку між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування системи економічної безпеки підприємства та обґрунтування вибору її структурних складників присвячено наукові праці таких відомих вітчизняних та закордонних учених, як Б.М. Андрушків, З.Б. Живко, О.В. Ілляшенко, М.І. Копитко, М.І. Корольов, В.П. Мак-Мак, Є.І. Овчаренко, В.А. Рач, О.А. Сороківська, В.І. Франчук, Л.Г. Шемаєва, І.П. Шульга та інші. Однак, зважаючи на значні наукові доробки, деякі питання щодо сутності системи економічної безпеки підприємства та визначення її структурних елементів залишаються дискусійними.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення наявних наукових підходів до поняття системи економічної безпеки підприємства для визначення діалектики взаємозв'язку між її осно-

вними структурними елементами та отримання комплексного уявлення про функціонування цієї системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визнання будь-якого об'єкта дослідження системою є одним із головних підходів сучасного наукового пізнання. Системне сприйняття явищ і процесів передбачає сприйняття кожної системи як закономірно взаємопов'язану та взаємозалежну сукупність елементів, що входять до її складу, та є упорядкованими за певними принципами чи законами. Для системи характерною є не тільки наявність зв'язків та відносин між елементами, що її створюють (певна організованість), але й нерозривна єдність із середовищем, у взаємодії з яким і визначається цілісність системи [21]. Тобто будь-яка система розглядається, з одного боку, як структурний елемент системи більш високого порядку, що знаходиться в особливій єдності із зовнішнім середовищем, а з іншого – як сукупність складових її елементів, що перебувають у внутрішньому взаємозв'язку. Зв'язки є невід'ємним атрибутом системи, без них її існування принципово неможливе. У системах є такі типи взаємодії, як взаємодоповнення, гармонійна рівновага та використання [26].

Системний підхід як найважливіший спосіб діалектичного методу дослідження передбачає розгляд кожного процесу як єдиного цілого з урахуванням усіх взаємозв'язків його складових елементів. Він припускає необхідність чіткого формулювання

цілей і завдань системи та послідовний вибір певних підсистем, інструментів, механізмів та критеріїв ефективності для досягнення головної мети. Як відзначає Є.М. Борщук, «системна методологія визначається системним підходом, який набуває ролі загальнонаукової мови, що зумовлює єдину інтерпретацію тих наукових ідей і принципів, які розвиваються відносно автономно в окремих наукових напрямках. Системність можна трактувати як пояснювальний принцип наукового пізнання, що вимагає вивчати процес залежно від структурної єдності предмета дослідження, завдяки чому він набуває нових властивостей» [3].

Слід зазначити, що наявні дослідження системотворення в економічній безпекології знаходяться на етапі формування певних теоретичних положень, що концептуалізуються в авторські структурні алгоритми або моделі системи економічної безпеки підприємства та мають різну методологічну основу. З огляду на чисельність визначень поняття системи економічної безпеки підприємства та значну кількість їх ідентичності, що зумовлено неусталеністю її категоріально-понятійного апарату у сучасній науці, доцільним є узагальнення ключових дефініцій та виділення основних наукових підходів до трактування цієї категорії:

1) структурний підхід – система економічної безпеки підприємства трактується як сукупність визначених структурних елементів (об'єкт, суб'єкт, методи, інструменти, механізми тощо) [1; 16; 18; 24];

2) функціональний підхід – система економічної безпеки являє собою сукупність її функціональних підсистем (фінансової, інвестиційної, кадрової, техніко-технологічної, силової, інтерфейсної, ринкової тощо) [5; 15];

3) загальносистемний (семантичний) – система економічної безпеки визначається на основі семантики самого поняття «система» та використання загальносистемних принципів та властивостей цієї системи [9; 19; 20];

4) превентивний (захисний) – система економічної безпеки як сукупність взаємопов'язаних заходів різноманітного характеру, які здійснюються з метою захисту інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз [10; 11; 25];

5) організаційний – система економічної безпеки розглядається як структурний підрозділ підприємства, який функціонує з метою забезпечення економічної безпеки підприємства [13; 14; 23].

Також значної уваги заслуговує один із сучасних підходів до визначення системи економічної безпеки підприємства – конвергентний підхід, що запропоновано професором Є.І. Овчаренко: «Система економічної безпеки є антропою системою, рушієм та головним елементом якої є людина, що здатна до усвідомлення характеру та сутності небезпеки. Тому людина являє собою у

вигляді власного поведінкового стереотипу системотворюючий фактор, навколо якого будується система економічної безпеки, та являє собою сукупність вибірково залучених до соціально-економічної взаємодії суб'єктів та об'єктів економічної безпеки підприємства, правил, принципів та процедур такої взаємодії, що визначається безпекозабезпечувальними потребами, здібностями та функціями суб'єктів безпеки» [17]. Безумовно, кадровий ресурс є головною функціональною підсистемою будь-якої системи, результативність функціонування якої насамперед залежить від усвідомлення особою дійсної реальності та відповідної реалізації управлінських дій, спрямованих на побудову такої системи з визначеними властивостями, що є необхідними для конкретних умов господарювання.

Аналіз літературних джерел свідчить [2; 4; 5; 8; 12; 22], що більш доцільним у структуруванні системи економічної безпеки підприємства є використання об'єктно-суб'єктного підходу, за яким у загальному вигляді її структура являє собою сукупність об'єктів та суб'єктів, зв'язки та відносини між якими залежать від інших структурних елементів цієї системи – принципів, функцій, мети, інструментів управління тощо (рис. 1). Як слушно зазначено О.В. Ілляшенко, «об'єктно-суб'єктний підхід збільшує конкретику безпекозабезпечувальної діяльності підприємства, створює когнітивне підґрунтя для побудови цієї системи і має яскраво виражений прагматичний аспект. Призначенням системи економічної безпеки підприємства, побудованої за цим підходом, є забезпечення економічної безпеки шляхом захисту його об'єктів безпеки від різноманітних загроз» [8].

З огляду на антропогенність як властивість системи економічної безпеки підприємства, її важливим структурним елементом є суб'єкти, відносини між якими визначають створення безпечних умов функціонування підприємства та досягнення поставлених цілей. Суб'єкти системи економічної безпеки підприємства є центральним та найскладнішим елементом, оскільки їхня діяльність залежить від особливостей об'єкта безпеки, якості ризик-менеджменту, наявних ресурсів та інших чинників. Більшість дослідників [2; 4; 5] поділяють суб'єктів системи економічної безпеки підприємства на внутрішніх та зовнішніх. Відповідно до внутрішніх суб'єктів належать власники підприємства та всі його працівники, до зовнішніх – партнери підприємства, суб'єкти його інституційного середовища та ринкової інфраструктури.

Так, у роботі М.І. Копитко [12] наведено декомпозицію внутрішніх та зовнішніх суб'єктів комплексного забезпечення економічної безпеки підприємств, до яких запропоновано відносити власників підприємства та топ-менеджерів (здійснюють загальне керівництво та формують страте-

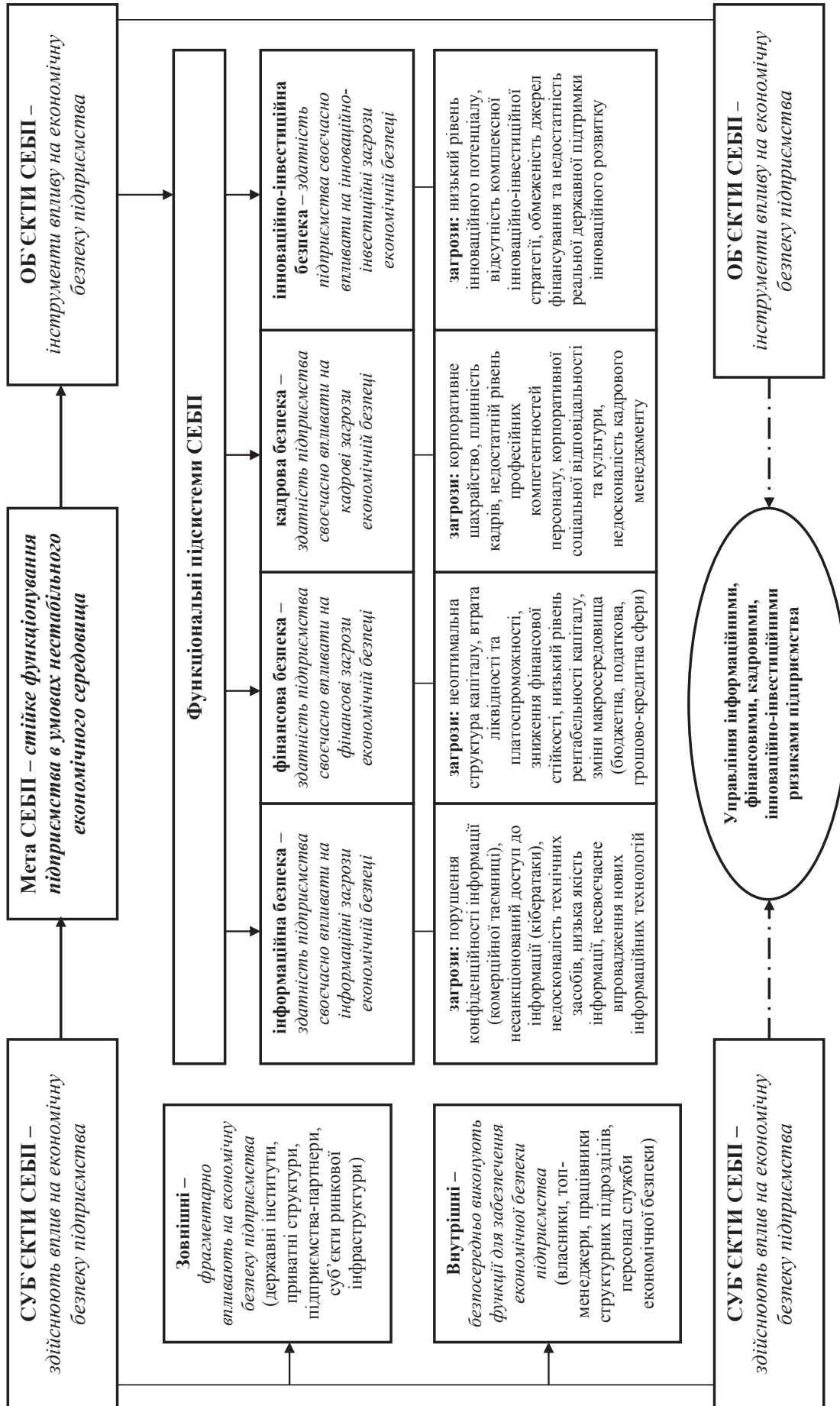

Рис. 1. Взаємозв'язок між структурними елементами системи економічної безпеки підприємства

гію діяльності підприємства), виробничі підрозділи (виконують роботу за різними функціональними сферами), службу безпеки (забезпечує умови безпечної діяльності підприємства), приватні структури (охоронні підприємства, аудиторські фірми, страхові компанії, кадрові та консалтингові агентства, банківські установи), державні інститути (зумовлюють засади діяльності на макрорівні), науково-дослідні та навчальні заклади (здійснюють наукові розробки та підготовку кадрів).

Автор О.В. Ілляшенко [8] вважає, що внутрішні суб'єкти захисту системи економічної безпеки підприємства мають відповідати за захист конкретного об'єкта безпеки та відносить до внутрішніх суб'єктів захисту службу економічної безпеки, маркетинговий відділ, підрозділ із забезпечення режиму та охорони підприємства, юридичний відділ, підрозділ технічного захисту інформації, а до зовнішніх – правоохоронні органи, судову систему, органи антимонопольного комітету України, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку і недержавні організації із забезпечення безпеки.

Автор Є.І. Овчаренко щодо визначення суб'єкта системи економічної безпеки підприємства зазначає, що створення та успішне функціонування цієї системи повинно ґрунтуватися на знаннях про особистість як суб'єкта економічної безпеки підприємства з урахуванням різноманітних соціально-психологічних чинників. Отже, автором пропонується суб'єктом економічної безпеки підприємства вважати особу з певним набором диспозиційних якостей, що зумовлюють її здатності до розпізнавання небезпек, усвідомлення загроз економічній діяльності підприємства та потенціал виробітку заходів попередження реалізації загроз або нейтралізації їх наслідків [17].

З огляду на вищевикладене, погоджуємося з традиційним поділом суб'єктів системи економічної безпеки підприємства за внутрішньою та зовнішньою сферою їх впливу. При цьому першочергову роль відіграють внутрішні суб'єкти, створені винятково для виконання функцій щодо забезпечення безпеки підприємства. Решта внутрішніх та зовнішніх суб'єктів фрагментарно впливають на систему економічної безпеки підприємства, але мають бути враховані під час її побудови, оскільки тільки сумісними зусиллями досягається загальна ефективність функціонування цієї системи. Основним завданням суб'єктів системи економічної безпеки підприємства є розроблення, координація та реалізація різних заходів, що спрямовані на захист об'єктів безпеки.

Аналіз літературних джерел [8; 10; 12; 16; 23] свідчить про чисельність поглядів із приводу визначення об'єктів системи економічної безпеки підприємства. До них відносять різноманітні види діяльності підприємства, його ресурсний

потенціал, структурні підрозділи, вироблену продукцію, інтереси організації, економічні та кооперативні зв'язки з партнерами, активи тощо. Слід зазначити, що вибір об'єктів безпеки насамперед залежить від мети функціонування системи економічної безпеки та може змінюватися в певному періоді часу в результаті зміни умов діяльності підприємства.

З позиції теоретико-методологічних основ цього дослідження вважаємо доцільним до об'єктів системи економічної безпеки підприємства віднести такі її функціональні підсистеми:

- інформаційна безпека – здатність підприємства своєчасно впливати на інформаційні загрози його економічній безпеці;
- фінансова безпека – здатність підприємства своєчасно впливати на фінансові загрози його економічній безпеці;
- кадрова безпека – здатність підприємства своєчасно впливати на кадрові загрози його економічній безпеці;
- інноваційно-інвестиційна безпека – здатність підприємства своєчасно впливати на інноваційно-інвестиційні загрози його економічній безпеці.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, запропонований алгоритм взаємозв'язку між структурними елементами економічної безпеки підприємства побудовано на об'єктно-суб'єктному підході. Такий підхід дає змогу систематизувати процес забезпечення економічної безпеки підприємства та виявити його мету, суб'єктів реалізації, об'єкти впливу та методичну основу досягнення кінцевого результату. Безумовно, стійке функціонування для будь-якого підприємства є найбільш пріоритетною метою в умовах нестабільного економічного середовища. Це досягається винятково за рахунок ефективної управлінської діяльності кожною функціональною підсистемою економічної безпеки підприємства. Цей процес має бути спрямований на врахування інформаційних, фінансових, кадрових та інноваційно-інвестиційних загроз економічній безпеці підприємства з метою нейтралізації або мінімізації ризиків відповідного характеру. Безпосередньо процес управління ризиками має здійснюватися з урахуванням специфіки галузі конкретного підприємства та відповідним вибором методів його реалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белоусова І.А. Модернізація системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в процесі управління витратами. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: 21.04.02 / Белоусова Ірина Анатоліївна. Київ, 2010. 355 с.
2. Бондарчук Ю.В. Безпека бізнесу: організаційно-правові основи: [наук.-практ. посіб.] / Ю.В. Бондарчук, А.І. Марущак. К.: Скіф, 2008. 369 с.

3. Борщук Є.М. Теоретико-методологічні основи системного аналізу сталого розвитку еколого-економічних систем. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: 08.00.06 / Борщук Євген Михайлович. – Національний лісотехнічний університет України Львів, 2009. 352 с.
4. Економічна безпека корпоративного підприємства: [навч. посіб.] / М.А. Коваленко, І.І. Нагорна, Н.В. Радванська та ін. Херсон: Олді-плюс, 2009. 403 с.
5. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство: [монографія] / [Андрушків Б.М., Вовк Ю.Я., Дудкін П.Д. та інші]: Тернопіль Терно-граф, 2008. 424 с.
6. Живко З.Б. Методологія управління економічною безпекою підприємства [Текст]: монографія / З.Б. Живко. Львів: Ліга-Прес, 2013. 474 с.
7. Іванюта Т.М., Зічковський А.О. Економічна безпека підприємств [навч. посіб.] / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. К.: Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
8. Ілляшенко О.В. Механізми системи економічної безпеки підприємства: монографія / О.В. Ілляшенко. Х.: Мачулін, 2016. 504 с.
9. Кавун С.В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади: [монографія] / С.В. Кавун. Х.: Вид. ХНЕУ, 2009. 300 с.
10. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. / М.І. Камлик. К.: Атика, 2005. 432 с.
11. Кім Ю.Г. Управління системою фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» / Ю.Г. Кім. К., 2009. 21 с.
12. Копитко М.І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств (на матеріалах підприємств транспортного машинобудування). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: 21.04.02 / Копитко Марта Іванівна: Вищий навчальний заклад «Університет економіки і права «Крок». Київ, 2015. 478 с.
13. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 4(94). С. 41–45.
14. Королев М.И. Экономическая безопасность фирмы: теория, практика, выбор стратегии: [монографія] / М.И. Королев. М.: Экономика, 2011. 284 с.
15. Локотецька О.В. Використання системного підходу при дослідженні економічної безпеки підприємства / О.В. Локотецька // Технічний прогрес та ефективність виробництва. 2011. № 8. С. 197–202.
16. Мак-Мак В.П. Служба безпеки підприємства як суб'єкт частини правоохоронительної діяльності: [монографія] / В.П. Мак-Мак. М.: Компанія «Спутник+», 2003. 220 с.
17. Овчаренко Є.І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання: [монографія] / Є.І. Овчаренко. Лисичанськ: «ПромЕнерго», 2015. 483 с.
18. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: [монографія] / Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. Х.: ІНЖЕК, 2003. 328 с.
19. Рач В.А. Сучасний погляд на систему економічної безпеки «держава- регіон-підприємство» як цілісного об'єкта безпекології / В.А. Рач // Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. праць. Вип. 4(44). Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. С. 151–156.
20. Рач В.А. Экономическая безопасность и пространство проекта организации в аспекте целостной системности / В.А. Рач, О.В. Россошанская, Е. М. Медведева // Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. праць. Вип. 4(36). Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. С. 62–74.
21. Сажина М.А. Экономическая теория: [учебник для вузов] / М.А. Сажина, М.М. Чибриков. М.: ИНФРА, 1998. 456 с.
22. Сороківська О.А. Інноваційні напрями підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: 08.00.04 / Сороківська Олена Анатоліївна: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль, 2016. 488 с.
23. Франчук В.І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: [монографія] / В.І. Франчук. Львів: ЛДУВС, 2010. 440 с.
24. Шемаєва Л.Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією з суб'єктами зовнішнього середовища: [монографія] / Л.Г. Шемаєва. К.: НУПМБ, 2009. 357 с.
25. Шкарлет С.М. Роль і місце категорії «економічна безпека» у глобальній моделі національної безпеки держави / С.М. Шкарлет // Формування ринкових відносин в Україні. 2007. № 8. С. 107–116.
26. Шульга І. П. Формування системи економічної безпеки емісійної діяльності акціонерних товариств. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» / Шульга Ірина Петрівна: Київський університет економіки та права. Київ, 2011. 455 с.